

שירת הים-שאלות של השקפה מנהג והלכה

שי פינקלשטיין
רב קהילת ניצנים

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ה
ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה, ר' מאיר או' בלשון אחד ור' יהודה או' בלשון אחר. ב' מאיר אומר בלשון אחד כשעמדו שבטים על הים זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים מתוך שהיו עומדין וצוהבין קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחלה שנ' שם בנימין צעיר רודם שרי יהודה רגמתם שרי זבלון שרי נפתלי צוה אלהיך עוזך עזה אלהים זו פעלת לנו (שם/תהלים/ סח כט) אל תקרי רודם אלא רד ים התחילו שרי יהודה מרגמין אותם באבנים שנ' שרי יהודה רגמתם. משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן נכנס לחדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות ביום בא קטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול אמר לו לא אמר לי אלא בשלש שעות ביום והקטן אומר לא אמר לי אלא עם הנץ החמה מתוך שהיו עומדין וצוהבין ננער אביהם אמר להם בני מ"מ שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם כך אמר הקדוש ברוך הוא מה שכר יטלו בני בנימין שירדו לים תחלה שרת שכינה בחלקו שנ' בנימין זאב יטרף (בראשית מט כז) ואומר לבנימין אמר ידיד ה' ישכן לבטח עליו וגו' (דברים לג יב). ומה שכר נטלו שבטו של יהודה שהיו רוגמין אותם, יהודה זכה למלכות שנ' שרי יהודה רגמתם ואין רגמה אלא מלכות שנ' באדין אמר בלשאצר והלבישו לדניאל ארגונה והמניכא דדהבה על צואריה והכריזו עלוהי די להוו שליט תלתא במלכותא (דניאל ה כט). שרי זבולון ושרי נפתלי, בא ולמד שכשם שעשה הקדוש ברוך הוא נסים לישראל על הים על ידי שבט יהודה ובנימין כך עשה להם לישראל נסים על ידי שרי זבולון ונפתלי בימי דבורה וברק שנ' ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא צוה ה' אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני זבולון ומבני נפתלי ואומר ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין (שופטים ד ו - ז) ואומר זבולון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שם/שופטים/ ה יח). ור' יהודה אומר בלשון אחר ויבאו בני ישראל בתוך הים כיון שעמדו שבטים על הים זה אומר אין אני יורד תחלה לים וזה אומר אין אני יורד תחלה לים שנ' סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל (הושע יב א) מתוך שהיו עומדין ונוטלין עצה קפץ נחשון בן עמינדב ונפל לים עליו הכתוב אומר הושעני אלהים כי באו מים עד נפש ואומר טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבולת מים שטפתי ואומר אל תשטפני שבולת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פיה (תלים/תהלים/ סט ב - ג, טז) מיד אמר המקום למשה ידידי טובע בים והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה אמר לפניו רבונו של עולם ומה בידי לעשות אמר לו ואתה הרם את מטך ומה אמרו משה וישראל על הים ה' ימלוך וגו'. אמר המקום מי שהמליכני תחלה על הים אעשהו מלך על ישראל. כבר היה ר' טרפון וזקנים יושבין בצלו של שובך של יבנה... אמרו לו למדנו רבינו באי זו זכות זכה יהודה למלכות אמר להם רבי טרפון אמרו אתם אמרו בזכות שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו (שם/בראשית לז כו) שהצילו ממיתה אמר להם דייה להצלה שתעמוד ותכפר על

המכירה שנתן עצה למכרו ולא להשיבו אל אביו או בזכות שאמר ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני וגו' (שם/בראשית/ לח כו) אמר להם דייה להודאה שתכפר על הביאה, או בזכות מה בזכות שאמר ישב נא עבדך תחת הנער (שם/בראשית/ מד לג) אמר להם מצינו בכל מקום שהערב משלם. אמרו לו רבי למדנו באי זו זכות זכה יהודה למלכות אמר להם כשעמדו שבטים על הים זה אומר איני יורד תחלה וזה אומר איני יורד תחלה שנאמר סבבוני בכחש אפרים וגו' (הושע יב א) מתוך שהיו נוטלין עצה אלו ואלו קפץ נחשון בן עמינדב ושבטו אחריו לתוך גלי הים לפיכך זכה למלכות שנ' בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז היתה יהודה לקדשו (תהלים קיד ב) לכך ישראל ממשלותיו אמר להם הקדוש ברוך הוא מי שקדש שמי על הים יבא וימשול על ישראל והודו לו הזקנים לרבי טרפון:

שירת הים-שירה של שמחה והנפק"מ:

מחזור ויטרי סימן רסה

תשובה שהשיבו קהל רומא על **שירת הים** דהיינו ויושע.
דעו כי שירת הים היה מנהגינו מנהג כל קהל רומא ומנהג כל קהילות אשר סביבותינו. ומנהג כל קהילות אשר בספרד מיום גלות ירושלם ועד עתה לומר כל השנה כולה בכל יום ויום זולתי תשעה באב בלבד. שאין אומרי' אותה משום אבל. וכן בבית האבל אינו אומ' אותה כל שבעה ימים. ומנהג אבותינו תורה היא. ובכמה מקומות אמרי רבותי' בתלמוד ארץ ישראל. מנהג מבטל את ההלכה. וכל שכן דבר זה שאין הלכה סותרתו ואין לו זכר בכל התלמוד. ושנהיגו רבותי' לאומרה יען כי הזמירות חובה היה עלינו לאומרה בכל יום דא"ר יוסי יהי חלקי מגומרי הלל בכל יום. ומסקנא כי קאמרי' בפסוקי דזמרה. ולפיכך תיקנו רבותינו לומר עמהם זו השירה שהיא על מפלת אויבינו. ולתת שבח למפליא פלאות ולברך את שמו לפניהם ולאחריהם. לפניהם ברוך שאמר. ולאחריהם ישתבח. הילכך אין ראוי למונעה אלא יום תשעה באב בלבד. לפי שהוא יום נפילה. המקום ברחמי יקימנו ויקם סוכת דוד הנופלת. ויש אנשים שרצו לומר אפילו בבית אבל. ואמרו שאין ראוי למונעה ולא יכלו. מפני המנהג. ושאמור בסידורים שאין אומרי' שירה בראש השנה וביום הכיפורים לא אמרן אלא על ההלל כלומר שאין אומרין הלל בראש השנה ויום הכיפורים. אבל שירת הים חובה עלינו. לאומרה. והק' יאיר עינינו במאור תורה: ע"כ ת'.

ספר המנהגות (ר' אשר מלוניל) דף ג עמוד בר' אשר ב"ר שאול מלוניל היה מחכמי פרובנס [מאה י"ב - י"ג].

ויש מקומות שנהגו לומר עד ומהללים לשם תפארתך ויברכו שם כבודך וגם אומרין שאין היחיד אומ' שירת הים אפי' במקומות שנהגו לאמרו בכל יום.

ספר המנהיג הלכות תשעה באב עמוד רצז' אברהם ב"ר נתן נולד בלוניל שבפרובנס בערך בשנת ד"א תתקט"ו (1155). ראב"ן הירחי
מנהג גירונדא שאין אומ' בט' באב פרשת קרבנות ולא משנתן ולא מדרשן, לפי שבטל התמיד, ואף על פי שבי"ז בתמוז אירעו את אבותינו ה' דברים כדאמרי' בראש השנה וחד מניהו בטל התמי' חזר לן עד ט' באב שנתבטל מהכל עד היום, ובימינו יתוקם תמידא די

לא למספד]. וכן שמעתי בארץ ישראל מדלג' היום שירת הים ולמנצח מזמור מדלגין בכל מקומו

כפילות הפס' "ה' ימלוך" ובחירת שירת הים לסיום פסוקי דזימרא:

אורחות חיים חלק א דין מאה ברכות' אהרן ב"ר יעקב הכהן מנרבוניה שבפרובנס נולד באמצע המאה הי"ג

כן עושין בסוף שירת הים כופלין לה' ימלוך לעולם ועד להזכיר שבו נשלמה השירה והפסוקים שאומרים אחריה אינם מן השירה וי"א שטעות הוא בידם כי הם כאומרים שמע שמע שמשתיקין אותו. ולפי זה מה שנהגו בכמה מקומות לכפול פסוק שמע ישראל בימי תחנונים קשה אלא שי"ל דכיון שמנהג אבות הוא מכמה דורות מוכחא מילתא שלא לכוונת ב' רשויות הוא ואין חוששין לכך. וכן הטעם נמי בפסוק ה' הוא האלהים:

טור אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן נא ובתקון הגאונים יש נוהגין לומר ויברך דויד(ח) את ה'(ט) לעיני כל הקהל עד ומהללים לשם תפארתך כאשר הוא בספר דברי הימים א[יא]ויברכו שם כבודך עד שירת הים כאשר הוא בספר עזרא ושירת הים והטעם לפי שכל אותם ט"ו לשונות של שבח הסדורים בברכת ישתבח דורש במכילתין מתוך שירת הים ומתוך אותן פסוקים של ויברך דויד:

בית יוסף אורח חיים סימן נא

מה שנהגו לסיים פסוקי דזמרה בשירת הים לפי שיש ע"ב אותיות של קדושה י"ח פעמים שם בן ארבעה אותיות לבד משם מקדש ה' שהוא בא"ד שעולים ע"ב אותיות כנגד ע"ב שמות אבל לא תמצאם בגוף השירה אבל הם בכל הפסוקים שלמעלה מן ויהי באשמורת הבקר ולפי שאין אנו נוהגים להתחיל רק מן התשועה נהגו לומר אחר תשלום השירה כי לה' המלוכה וכו' להשלים אותם השמות החסרים ואח"כ והיה ה' למלך רצה לומר כי לעתיד לבא יבאו כל השמות הקדושים לאחד ויהיה ה' אחד ושמו אחד ומזה הטעם אין צריך לכפול ה' ימלוך ואם יכפלו אותו יוסיפו שם אחד ויהיו י"ט וכל המוסיף גורע עכ"ל:

דרישה אורח חיים סימן נא ר' יהושע ולק (פלק) ב"ר אלכסנדר הכהן (כ"ץ) נולד בערך בשנת שט"ו (1555) בפולין.

תימא שאנו כופלין גם פסוק ה' ימלוך. שוב ראיתי במהרי"ל (דף ע"ט ע"ב) (הל' תפלה סב א) ששם של ביום ההוא אינו מן המנין אלא מפרש מה שיהיה לעתיד וקשה למה הוצרך לכפול ה' ימלוך ולא השלימו בזה השם והלא הכל פסוק אחד הוא בזכריה י"ד (ט) ונקטו שם דרישא דקרא למנין וסיפא דקרא לא נקטו:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן נא
סעיף ז

(טו) ח' צריך לכוין בפסוק פותח את ידך (תהילים קמה, טז) ואם לא כוון, ו צריך לחזור ולאומרו (טז) פעם אחרת. הגה: ז <ג> ואומרים פסוק ט' ואנחנו נברך יה (תהילים קטו, יח) אחר תהלה לדוד (תהילים קמה, א - כא) (טור וכל בו) וכופלין פסוק כל הנשמה תהלל יה (תהילים קנ, ו) י' לפי שהוא סוף פסוקי דזמרה (טור) וכן פסוק ה' ימלוך (יז) לעולם ועד (שמות טו, יח) (אבודרהם). כשמגיע לואתה ה' אלהינו מודים אנחנו לך (דברי הימים א, כט, יג) או לפסוק וכל קומה לפניך תשתחוה ח אין לשחות ולהשתחות שם כדלקמן סי' קי"ג (הר"י ס"פ אין עומדין ור' ירוחם נתיב א'). ונהגו לעמוד (יח) כשאומרים: ברוך שאמר, (יט) ט [ז] ויברך דויד וישתבח.

משנה ברורה סימן נא ס"ק יז
(יז) לעולם ועד - ובשם האר"י כתבו שיש לומר ג"כ תרגום פסוק זה דהיינו שנים יאמר מקרא ואחד תרגום ושיש לומר פסוק כי בא סוס פרעה שגם פרשה זו מעיקר שירה

בן איש חי שנה ראשונה פרשת ויגשרבי יוסף חיים בן אליהו אל - חכם (מהרי"ח) נולד בבגדד בשנת ה"א תקצ"ה (1835) יד. שירת הים יאמר בשמחה ובנעימה כאילו עומד בתוך הים בשעת הנס, ובזה תהיה מסוגלת לכפרת עונותיו.

בן איש חי שנה ראשונה פרשת דברים
גם עוד המנהג פה עירנו בגדא"ד לומר האזינו במקום שירת הים, וגם בדבר זה לא שניתי מנהגם של הציבור, ורק אני אומר שירת הים כמו כל יום, ושירת האזינו אני אומר אותה אחר העמידה, וכן עושים החכמים ויראים ואנשי מעשה:

שו"ת משפטי עוזיאל כרך ג - או"ח סימן נט

אי יאות להפסיק בקריאת עולים בין ויושע לאז ישיר אבל בכל זאת אין משנין הפסקות המקובלות מרז"ל משום כבודם של ראשונים כמלאכים. ובפרשת השירה יש טעם נוסף לכך, אעפ"י שהיא נפסקת לפרשה אחרת שהיא מתחילה מאז ישיר משה שממנה מתחילה פרשה ט"ו. בכל זאת יש להסמיכה לפסוקי ויושע ה' סוף הפרשה הקודמת, לפי שהם סומכים בענינם כסבה ומסובב עלה עלול, וסמיכות זאת היא בנין אב לכל התורה כולה והויא, לקח ליסודי הגאולה העתידה. וכמאמרם ז"ל: כל המקבל עליו מצוה אחת באמנה כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקודש, שכן מצינו באבותינו שבשכר שהאמינו אבותינו בה זכו ושרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו אז ישיר משה וכו'.
וכן אתה מוצא שאין הגלויות מתכנסות אלא בשכר אמונה וכו' וכן הוא ויאמינו בדבריו וישירו תהלתו (מכילתא בשלח פרשה ו'). מטעם זה נראה לי שיש קפידא להסמיך קריאת פסוקי ויושע ה' לפרשת השירה, הואיל ופסוקים אלה הם הקדמה והתכוננות לבבית ונפשית לפרשת שירה שנאמרה מתוך אמונה, והיא נקראת בפינו ובלשוננו מתוך אמונה שלמה בלתי נפסקת, לפי שעל ידה אנו רואים ומצפים לימין ה' וזרוע עוזו אשר תתגלה בימינו ולעינינו בכל הודה והדרה כימי צאתנו מצרים כאמור: ימינך ה' נאדרי בכח ה' ימינך תרעץ אויב. נטית ימינך תבלעמו ארץ. נחית בחסדך עם זו גאלת. נתחזק באמונה כדי שנזכה בסמיכותה לשירת הגאולה במהרה בימינו. והנלענ"ד כתבתי.